

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 37.013.77:37.011.31

Світлана ЗАБОЛОЦЬКА,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології Дрогобицького державного
педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич)
svitlana.zabolotska@ukr.net

МОДЕЛЬ-ПРОГРАМА ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Професійний розвиток особистості на будь-яких етапах професійного становлення розглядається у безпосередньому зв'язку з її особистісним розвитком. Лише цілісна модель-програма особистісно-професійного саморозвитку майбутнього педагога дасть можливість більш чітко визначити уявлення про процес формування необхідних для успішної майбутньої педагогічної діяльності особистісно-професійних умінь, навичок та якостей (особистісно-професійне становлення).

Ключові слова: професійний розвиток, особистісний розвиток, професіоналізація педагога, кризи професійного становлення, психологічний супровід, психологічна служба педагогічного університету.

Літ. 9.

Svitlana ZABOLOTSKA,
Ph.D in Psychological sciences
Associate professor of psychology department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) svitlana.zabolotska@ukr.net

MODEL-PROGRAM OF PERSONAL AND PROFESSIONAL FUTURE TEACHERS SELF-DEVELOPMENT

The professional development of a personality on any stage of the professional formation is studied regarding the direct connection with his personal development. Only the integral model-program of the future pedagogue's personal and professional self-development will enable us to define accurately the formation process concept about the personal-professional abilities, skills and qualities required for the future successful pedagogical activity (personal-professional formation).

Key words: professional development, personal development, professionalization of the pedagogue, professional formation crisis, psychological assistance, psychological service of the pedagogical university.

Ref. 9.

Светлана ЗАБОЛОЦКАЯ,
кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко,
(Украина, Дрогобыч) svitlana.zabolotska@ukr.net

МОДЕЛЬ-ПРОГРАММА ЛИЧНОСТНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМОРАЗВИТИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Профессиональное развитие личности на любых этапах профессионального становления рассматривается в непосредственной связи с ее личностным развитием. Только целостная модель-программа личностно-профессионального саморазвития будущего педагога позволит более четко определить представления о процессе формирования необходимых для успешной будущей педагогической деятельности личностно-профессиональных умений, навыков и качеств (личностно-профессиональное становление).

Ключевые слова: профессиональное развитие, личностное развитие, профессионализация педагога, кризисы профессионального становления, психологическое сопровождение, психологическая служба педагогического университета.

Лит. 9.

Постановка проблеми. Одним з провідних завдань діяльності психологічної служби педагогічного вузу є підвищення психологічної культури студентів та їх професійного розвитку, тому пріоритетним напрямком роботи повинна стати розробка і впровадження у практику комплексних психолого-педагогічних засобів особистісного і професійного розвитку студентів. Серед таких ефективних засобів визначено психологічний супровід професійного розвитку студентів.

Аналіз досліджень. Проблема особистісного розвитку привертала увагу багатьох науковців і набуває широкого опрацювання в роботах Л. С. Виготського, О. М. Леонтьєва, С. Л. Рубінштейна, А. Маслоу, К. Роджерса, Г. А. Цукерман, Т. В. Тихонової, Л. І. Зязюн та ін. Особливого значення ця проблема набуває в контексті педагогічної діяльності та підготовки до неї. Аналіз досліджень К. Абульханової-Славської, М. Боритко, В. Маралова, Б. Фішман та ін. уможливує виділити низку істотних характеристик саморозвитку педагога:

- внутрішній процес самозміни особистості під впливом внутрішніх суперечностей;
- реагування людини на вплив соціального середовища;
- вияв активності, яка визначається здатністю здійснювати особистісні вибори на основі пізнання себе;
- свідомі якісна зміна самого себе (ідентичності) і власної діяльності;
- особливий вид діяльності, цілеспрямованої на підвищення ефективності процесів «самості», необхідних для успішного виконання діяльності [8, 9–18, 71–72].

Метою статті є охарактеризувати діяльність психологічної служби, що сприятиме саморозвиткові особистості учня, вихованця, студента і, одночасно, захисту психічного здоров'я усіх учасників навчально-виховного процесу.

Виклад основного матеріалу. Особистісний розвиток є невіддільним від професійного – в основі кожного лежить принцип саморозвитку, що детермінує здатність особистості перетворювати власну життєдіяльність на предмет практичного перетворення, що призводить до вищої форми життєдіяльності – творчої самореалізації [9, 22]. Як зазначає Е. Ф. Зеєр, у межах часового підходу професійне становлення практично повністю співпадає з онтогенезом людини, якщо розглядати онтогенезу як життя індивіда з дня народження до старості. Отже, є всі підстави вважати професійне становлення процесом, який пронизує все життя людини [1, 251].

В цілому під професійним розвитком сьогодні розуміють процес соціалізації, що відбувається в онтогенезі людини, спрямований на привласнення нею різноманітних аспектів світу праці – професійних ролей, професійної мотивації, професійних знань, умінь та навичок. Провідною детермінантою, що структурує професійний розвиток, виступає притаманний певній культурі суспільний розподіл праці [7].

Детермінація професійного розвитку особистості різними психологічними школами трактується по-різному. Соціально-психологічні теорії вважають професійний розвиток результатом соціальної селекції і передуючого вибору професії впродовж соціалізації, при цьому велике значення надається випадковості. Психодинамічні теорії як детермінанти професійного розвитку людини розглядають інстинктивні спонуки і емоційно забарвлений досвід, отриманий в ранньому дитинстві. Важливу роль грає реальна ситуація в світі професій, яку спостерігає особистість в дитинстві і ранній юності (Е. Бордин, У. Мозер). Подібні настанови стосовно ранньої фіксації потреб проявляються в теорії професійного розвитку Е. Роу. Представники психології розвитку чинниками професійного становлення вважають попередню (до вибору професії) освіту і психічний розвиток дитини [6, 158–163].

Найбільш популярну серед західних психологів концепцію професійного розвитку запропоновано Д. Сьюпером, в якій розглядаються стадії і етапи професійного розвитку особистості в процесі онтогенезу. Вчений пропонує систематизацію власного підходу у таких положеннях:

1. Люди характеризуються їх здібностями, інтересами і властивостями особистості.
2. На цій основі кожна людина підходить під певні професії, а професія до ряду індивідів.
3. Залежно від часу і досвіду змінюються як обставини, так і суб'єктивні умови професійного розвитку, що обумовлює великий професійний вибір.
4. Професійний розвиток має ряд послідовних стадій і фаз.
5. Особливості цього розвитку визначаються соціально-економічним рівнем батьків, властивостями індивіда, його професійними можливостями і т. ін.
6. На різних стадіях розвитком можна керувати, з одного боку сприяючи формуванню в індивіда інтересів і здібностей, а з іншого підтримуючи індивіда в його прагненні «спробувати» реального життя і в розвитку Я- концепції.
7. Професійний розвиток полягає, по суті, в розвитку і реалізації Я-концепції.
8. Взаємодія Я-концепції і реальності відбувається у програванні і виконанні професійних ролей.

Погляди Д. Сьюпера отримали назву *теорії Я-концепції*. Сутність цієї теорії така: люди прагнуть обрати професію, що відповідає уявленням, які склалися у них про себе. Затверджуючи себе в професії, що відповідає їхній Я-концепції, вони набувають самоактуалізації. Іншими словами, вони роблять те, що, як їм здається, може принести найбільше задоволення і максимально сприяти особистісному зростанню. Задоволеність роботою, за Д. Сьюпером, залежить від того, якою мірою індивід знаходить адекватні можливості для реалізації своїх здібностей, інтересів, властивостей особистості в професійних ситуаціях, що значною мірою визначається можливістю грати ту роль, яка здавалася відповідною на стадії професійного розвитку [6, 158–163].

Професійне становлення охоплює тривалий період життя людини (35 – 40 років). Протягом цього часу міняються життєві і професійні плани, відбувається зміна соціальної ситуації, провідної діяльності, перебудова структури особистості. Тому виникає необхідність розділення даного процесу на періоди або стадії. У зв'язку з цим встає питання про критерії виділення стадій у безперервному процесі професійного становлення.

За кордоном широке визнання отримала періодизація Дж. Сьюпера, що виділив п'ять основних етапів професійної зрілості:

- 1) зростання – розвиток інтересів, здібностей (0 – 14 років);

- 2) дослідження – апробація своїх сил (14 – 25 років);
- 3) утвердження – професійна освіта і зміцнення своїх позицій в суспільстві (25 – 44 року);
- 4) підтримка – створення стійкого професійного положення (45 – 64 роки);
- 5) спад – зменшення професійної активності.

Г. Хейвігерст пропонує власне бачення етапів професійного шляху. Його цікавлять не стільки потреби і здібності індивідуума, скільки набуття настанов і трудових навичок, які дозволяють людям стати повноцінними працівниками:

1. *Ідентифікація з працівником (від 5 до 10 років)*. Діти ідентифікуються зі своїми працюючими батьками і матерями, і намір працювати в майбутньому стає частиною їхньої Я-концепції.

2. *Придбання провідних трудових навичок і формування працьовитості (від 10 до 15 років)*. Школярі вчаться організувати свій час і зусилля для виконання різних завдань, наприклад домашніх завдань або роботи у будинку. Вони також починають за певних обставин слідувати принципу: спочатку робота, а потім гра.

3. *Придбання конкретної професійної ідентичності (від 15 до 25 років)*. Людина обирає професію і починає себе до неї готувати. Вона набуває певного трудового досвіду, що допомагає зробити вибір і почати кар'єру.

4. *Становлення професіонала (від 25 до 40 років)*. Дорослі удосконалюють свою професійну майстерність в межах можливостей, які надаються роботою, і починають просуватися вгору службовими сходами.

5. *Робота на користь суспільства (від 40 до 70 років)*. Працівники досягають піку своєї професійної кар'єри. Вони починають замислюватися про ту цивільну і соціальну відповідальність, з якою пов'язана їх праця, і знаходять час для виконання своїх зобов'язань перед суспільством.

6. *Роздуми про продуктивний період професійної діяльності (після 70 років)*. Вийшовши у відставку або на пенсію, люди передивляються пройдений шлях, згадують про свої професійні досягнення [4].

Т. В. Кудрявцев, один з перших вітчизняних психологів, що глибоко досліджували проблему професійного становлення особистості, як критерії виділення стадій обрання відношення особистості до професії і рівень виконання діяльності. Він виділив чотири стадії:

- 1) виникнення і формування професійних намірів;
- 2) професійне навчання і підготовку до професійної діяльності;
- 3) входження в професію, активне її освоєння і знаходження себе у виробничому колективі;
- 4) повну реалізацію в професійній праці [5].

Е. А. Клімовим обґрунтовано наступну професійно орієнтовану періодизацію:

1) стадія оптації (12 – 17 років) – підготовка до свідомого вибору професійного шляху;

2) стадія професійної підготовки (15 – 23 року) – оволодіння знаннями, уміннями і навиками майбутньої професійної діяльності;

3) стадія розвитку професіонала (від 16 – 23 років до пенсійного віку) – входження в систему міжособових відносин в професійних общностях і подальшому розвитку суб'єкта діяльності. У пізнішій періодизації життєвого шляху професіонала Е. А. Клімов пропонує докладніше угруповання фаз:

- оптація (12 – 17 років) – період вибору професії і навчального закладу;

- професійна підготовка – стадія адепта (15 – 23 роки) – оволодіння професійними знаннями, вміннями, навичками;
- адаптація (16 – 18 років) – входження в професію і звикання до неї;
- фаза інтерналу (18 – 23 року) – набуття професійного досвіду;
- майстерність (23 – 35 років) – кваліфіковане виконання трудової діяльності;
- фаза авторитету (35 – 55 років) – досягнення професіоналом високої кваліфікації;
- наставництво (55 – 60 років) – передача професіоналом свого досвіду [3].

Професійний розвиток особистості розглядається як процес, що триває протягом усього життя людини і зазнає якісних змін, що зумовлено дією сукупності об'єктивних і суб'єктивних факторів. Найважливішими чинниками професійного розвитку особистості виступають впливи середовища (зокрема, цілеспрямовані) і власна активність (насамперед, свідомо) самого суб'єкта професійного розвитку.

Для юнацького віку характерним є переживання криз професійного становлення, що супроводжують перехід від однієї стадії до іншої і логічно обумовлені процесом професіоналізації особистості (Е. Ф. Зеєр): криза навчально-професійної орієнтації (14 – 17); криза вибору професії (16 – 18); криза професійних експектацій (18 – 20) [1].

Розглянемо їх з позицій провідних детермінант та способів подолання.

1) Криза навчально-професійної орієнтації. Чинники, що детермінують кризу: формування професійних намірів, їх реалізація; становлення «Я-концепції», її корекція; випадкові доленосні моменти життя. Способи подолання: вибір професійного навчального закладу або способу професійної підготовки.

2) Вибору професії. Детермінанти: незадоволеність професійною освітою, зміна соціально-економічних умов життя; перебудова провідної діяльності. Способи подолання: зміна мотивів навчально-професійної діяльності, корекція вибору професії.

3) Професійних експектацій. Детермінанти: труднощі професійної адаптації; неспівпадання професійних очікувань і реальної дійсності. Способи подолання: активізація професійних зусиль, коригування мотивів праці, звільнення, зміна спеціальності [2, 60].

Продуктивний психологічний супровід професійної освіти можливий за умови функціонування психологічної служби у відповідному навчальному закладі. Найбільш розвиненою формою психологічного супроводу сьогодні є психологічна служба.

Основною *метою* діяльності психологічної служби є: соціально-психологічне забезпечення процесу реформування освіти на всіх її рівнях; підвищення ефективності навчально-виховної діяльності закладів освіти; професійне сприяння саморозвиткові особистості учня, вихованця, студента і, одночасно, захист психічного здоров'я усіх учасників навчально-виховного процесу шляхом здійснення психологічної експертизи і діагностики, соціально-психологічної корекції, профілактики, соціальної реабілітації, психологічної просвіти всіх учасників навчально-виховного процесу. Супровід в контексті психологічної служби розглядається як свідомо спроба допомоги учням у придбанні знань і навичок, розвитку настанов, самосвідомості. У процесі супроводу виділяється три взаємопов'язані компоненти: вивчення особистості учня; створення соціально-психологічних умов для розвитку особистості; безпосередня психологічна допомога.

Висновки. Цілісна модель-програма особистісно-професійного саморозвитку майбутнього педагога дасть можливість більш чітко визначити уявлення про предмет дослідження, конкретизувати цілі, завдання і напрями особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога, виявити умови і механізми педагогічного впливу на процес

Заволоцька С. Модель-програма особистісно-професійного саморозвитку...
формування необхідних для успішної майбутньої педагогічної діяльності особистісно-професійних умінь, навичок та якостей (особистісно-професійне становлення).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Зеер Э. Ф. Психология профессий : учеб. пособ. для ст. вузов / Э. Ф. Зеер. – 3-е изд., перераб., доп. – М. : Академический Проект; Фонд «Мир», 2005. – 336 с.
2. Иванцова Н. Б. Развитие профессиональной направленности личности : навч. посіб. для ст. вищ. навч. закл / Н. Б. Иванцова. – Миколаїв : Іліон, 2007. – 164 с.
3. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения : учеб. пособ. для ст. высш. пед. учеб. заведений / Е. А. Климов. – М. : Изд. центр «Академия», 2005. – 304 с.
4. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг, Д. Бокум. – СПб. : Питер, 2005. – 940 с.
5. Кудрявцев Т. В. Психология профессионального обучения и воспитания / Т. В. Кудрявцев. – М. : МЭИ, 1985. – 108 с.
6. Михайлов И. Проблема профессиональной зрелости в трудах Д. Сьюпера / И. Михайлов // Вopr. психологии. – 1975. – № 5. – С. 158–163.
7. Психологічна енциклопедія / [авт.-упоряд. О. М. Степанов]. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.
8. Савчин М. В. Теоретико-методологічні засади створення та реалізації програми особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога / В. М. Савчин. – Особистісно-професійний розвиток майбутнього педагога : монографія / [за ред. проф. М. В. Савчина]. – Дрогобич : ВВДДПУ ім. І. Франка, 2014. – С. 9–18, 71–72.
9. Суховершина Ю. В. Психологическое сопровождение личностно-профессионального развития студента службой практической психологии вуза : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Ю. В. Суховершина. – Курск, 2006. – 155 с.

REFERENCES

1. Zeer E. F. Psikhologiya professiy : ucheb. posob. dlya st. vuzov / E. F. Zeer. – 3-e izd., pererab., dop. – M. : Akademicheskij Proekt; Fond «Mir», 2005. – 336 s.
2. Ivantsova N. B. Rozvytok profesiinoy spriamovannosti osobystosti : navch. posib. dlia st. vyssh. navch. zakl / N. B. Ivantsova. – Mykolaiv : Ilion, 2007. – 164 s.
3. Klymov E. A. Psykholohiya professyonalnoho samoopredeleniya : ucheb. posob. dlia st. vyssh. ped. ucheb. zavedenyi / E. A. Klymov. – M. : Yzd. tsentr «Akademyia», 2005. – 304 s.
4. Kraih H. Psykholohiya razvytyia / H. Kraih, D. Bokum. – SPb. : Pyter, 2005. – 940 s.
5. Kudriavtsev T. V. Psykholohiya professyonalnoho obuchenya y vospytanyia / T. V. Kudriavtsev. – M. : MЭУ, 1985. – 108 s.
6. Mykhailov Y. Problema professyonalnoi zrelosti v trudakh D. Siupera / Y. Mykhailov // Vopr. psikhologyy. – 1975. – № 5. – S. 158–163.
7. Psykholohichna entsyklopediia / [avt.-uporiad. O. M. Stepanov]. – K. : Akademvydav, 2006. – 424 s.
8. Savchyn M. V. Teoretyko-metodolohichni zasady stvorennia ta realizatsii prohramy osobystisno-profesiinoho rozvytku maibutnoho pedahoha / V. M. Savchyn. – Osobystisno-profesiinyi rozvytok maibutnoho pedahoha : monohrafiia / [za red. prof. M. V. Savchyna]. – Drohobych : VVDDPU im. I. Franka, 2014. – S. 9–18, 71–72.
9. Sukhovershyna Yu. V. Psykholohycheskoe soprovozhdenye lychnostno-professyonalnoho razvytyia studenta sluzhboi praktycheskoi psikhologyy vuza : dys. ... kand. psikhol. nauk : 19.00.07 / Yu. V. Sukhovershyna. – Kursk, 2006. – 155 s.

Статтю подано до редакції 12.02.2016 р.